

Komentar in karta: 2/9

SLA V285(b).01 'kljuka pri vratih'

Januška Gostenčnik

1. Gradivo

Za pomen 'gibljava priprava na vratih za odpiranje, zapiranje', knj. *kljúka* (*ú*), je najpogostejše poimenovanje *kljuka*, sledi mu *šnola* oz. *žnola*, drugi leksemi so redkejši in zemljepisno omejeni.

2. Morfološka analiza

kljuka < **klúk-a* 'kriv kos lesa, kavelj, kljuka'

kljukica < **klúk-ic-a*

hakelj- < *(*xakl*)-*b* ← manjšalnica od stvnem. *hācko*, *hāko*, srvnem. *hāke* 'kavelj, splavarski drog' (> nem. *Haken* 'kavelj')

hakeljc < *(*xakl*)-*bc-b*

klupa < *(*klup*)-*a* ← nem. *Kluppe* 'klupa, tj. orodje za merjenje debeline lesa'

klupica < *(*klup*)-*ic-a*

kruka < *(*kruk*)-*a* ← stvnem. *krucka*, srvnem. *krucke*, nem. *Krücke* 'grebljica, bergla'

kvaka < **kvak-a* 'kavelj, kljuka'

manilja < *(*manil*)-*a* ← it. *maniglia* 'ročaj'

rigelj < *(*rigl*)-*b* ← srvnem. *rigel* 'lesen ali železen zapah, prečni tram', nem. *Riegel* 'zapah'

žnola < *(*žnol*)-*a* ← srvnem. *snolle* 'zaponka' (nem. *Schnalle* 'zaponka') v bav. nem. izgovoru (po prehodu *a* > *o* in pred prehodom *ž* > *š*)

šnola < *(*šnol*)-*a* ← srvnem. *snolle* 'zaponka' (nem. *Schnalle* 'zaponka') v bav. nem. izgovoru (po prehodu *a* > *o* in *ž* > *š*)

žVipLa < *(*žvipl*)-*a* ← srvnem. *swibel* 'zapah, kljuka' v bav. stvnem. izgovoru (pred prehodom *-p-* > *-b-*) (V ≥ 0 v T216; L ≥ 0 v T223)

rinka < *(*rink*)-*a* ← bav. nem. *Rinken* 'zaponka'

ročica < **rōč-ic-a* ← **rōk-a* 'roka'

gabeljni < *(*gabln*)-*i* ← nem. *Gabel* 'vilice' v bav. nem. izgovoru (*a* > *o*), *-n-* je verjetno bav. nem. (prim. nem. *Kirche* : bav. nem. *Kirchen* '(ena) cerkev')

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnici sta kartirana leksema *gabeljni* v T011 in *ročica* v T074.

Kot enkratnica s *kljuk-* je kartiran leksem *kljukica* v T347.

Kot enkratnica s *hakelj-* je kartiran leksem *hakeljc* v T298.

Kot tretji in nadaljnji odgovor v posamezni točki so z znakom za komentar kartirani leksemi *kljuka* v T049, *klupa* v T322 in nerelevantni odgovori *špriklja* v T051, *teležnik* v T376 in *rajbelj* (v *štali*) v T415 ter *ni odgovora* v T050. Kot nerelevantni odgovori so kartirani leksemi *kruka* (pri jarmu) v T044, *ključanica* v T058, *ključavnica* v T079, *kamba* v T109 in *jaremnik* v T376.

4. Uporabljena dodatna literatura

/

5. Primerjaj

SLA: V285(a).01 *kljuka pri verigi*; OLA: /; ALE: /; SDLA-SI II: 408 *kljuka* (za desno roko); ALI: 309; ASLEF: /; HJA: /; ÚMNYA: /

6. Etnološka osvetlitev

Kljuke pri vratih, ki so bile izdelane iz kovanega ali od druge polovice 19. stoletja iz ulitega železa in pozneje še iz drugih kovin, so bile masivne, podobno kot ključi in ključavnice vhodnih vrat. Navadno so se ergonomsko prilagajale človeški roki in so bile vsaj na glavnih vratih od zunaj večinoma nameščene tako, da jih je človek odpiral s svojo desno roko.

Starejše kljuke in ključavnice so bile narejene tako, da je bila na glavnih vratih ključavnica pritrjena na vratno krilo vedno na notranji strani in je bila notranja kljuka vgrajena kar neposredno v ohišje ključavnice, medtem ko je zunanja kljuka imela daljši drog, ki je prebadal les in je bil s posebno kovico povezan na ključavnico.

Podobno so bile nameščene tudi starejše kljuke in ključavnice na notranjih vratih. Tudi tu je veljalo pravilo, da se je ključavnica na vratno krilo pritrdila na notranji strani prostora, v katerega so se odpirala vrata. Kljuke so bile v teh primerih manjše, enostavnejših oblik (pogosto le večkrat ukrivljeno okroglo železo s kapo ali brez nje) in bolj gibljive, ključavnice pa tudi mnogo manj masivne in tehnično zapletene.

Kljuke na vratih so bile praviloma sestavljene iz zunanjega in notranjega držaja, ki sta bila vsaj pri vhodnih vratih večinoma enakih oblik. Ključavnica je bila v takih primerih vgrajena v masivno vratno krilo. Če je glavni vhod imel dvoje vratnih kril, so na zunanji strani na krilo, ki se ni redno odpiralo (navadno je bilo to od zunaj levo krilo) nameščali še slepo, negibljivo kljuko, da so s tem poudarili simetrijo in likovno podobo vrat. Tak način nameščanja pravih in slepih kljuk je bil značilen zlasti za velike zidane hiše premožnejšega prebivalstva v mestih, trgih in tudi po vaseh in so bile največkrat povzetek podobno umeščenih kljuk na šolah, cerkvah in drugih pomembnejših stavbah v kraju.

Prim.: Ciglič 2007; Makarovič 1981

7. Skica

